

ربا

«قسمت اول»

به قلم: دکتر هوشنگ شامبیاتی

می‌شده، ربای نسیه و ربای زیادت:

۱- ربای نسیه بر این منوال بود که فردی جنسی را معامله می‌کرد، و متعهد می‌شد که ظرف مدت معینی وجه آن را بپردازد. زمانی که مدت سر می‌رسید و خریدار قدرت باز پرداخت بدهی خود را نداشت، فروشنده به میزان طلب خود می‌افزود و اخذ طلب را به تأخیر می‌انداخت. در اینجا عنصر زیادت بر اصل حال و عنصر مدت که به جهت آن زیادت مذکور پرداخت می‌شود و هنگام معامله هم این سود را شرط می‌کنند و در حقیقت پول، پول می‌آورد و نه آن که کار و کوشش پول بیاورد.^(۳)

۲- ربای زیادت و آن ربائی بود که شخصی جنسی را به جنس دیگر از نوع همان جنس با شرط زیادت معامله می‌کرد، مانند طلا به طلا و گندم به گندم و خرما به خرما. این نوع معامله هم به جهت شباهتی که با ربا دارد و همچنین به لحاظ احساس مشابه احساس هائی که با عملیات ربا پدید می‌آید ملحق به ربا شده است. از ابوسعید خدری نقل است که رسول خدا (ص) فرمود: «الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ، وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ وَالْمِلْحُ بِالْمِلْحِ... مَثَلًا يَمِثِلُ... يَدَا يَدُ فَمَنْ زَادَ أَوْ اسْتَرَادَ فَقَدَارِبِي أَلَا أَخِيذُ وَالْمُعْطَى فِيهِ سِوَاهُ» یعنی: معامله طلا به طلا و نقره به نقره و گندم به گندم و جو به جو و خرما به خرما و نمک به نمک، مثل به مثل و دست به دست است... و هر کس که اضافه کند و یا اضافه بخواد مرتکب ربا شده است. گیرنده و اضافه و دهنده اضافه، هر دو در این کار یکسانند.^(۴)

حرمت ربا، تحقیقاً بوسیله قرآن کریم و سنت معصومین (علیهم‌السلام) و اجماع مسلمین ثابت است، بلکه بعید نیست که حرمت آن از ضروریات دین باشد و ربا از گناهان کبیره است و در قرآن کریم و اخبار بسیاری به شدت با آن برخورد شده است.^(۵)

ادله حرمت ربا در قرآن مجید در آیه ۱۲۵ تا ۱۲۶ از سوره آل عمران، آیات ۲۷۳ تا ۲۸۱

اسلام در مورد کسب و انفاق مال، پاکی در نیت و عمل، و نیز پاکی در هدف و وسیله را بر مردم شرط لازم دانسته و در ازدیاد ثروت هم فیود را واجب کرده که برای جلوگیری از اینکه مردم راهی را در پیش گیرند که به روحیات و اخلاق فرد و حیات جامعه زیان وارد آید.^(۱)

ربا بلایی اقتصادی است که رشد می‌کند ولی نه رشد صحیح و سودمند و معتدل که برکات آن به تمام بشر برسد، بلکه رشد غیر صحیح و غیر عادلانه که فقط متوجه عده‌ای بسیار قلیل از ثروتمندان رباخوار است که با دادن وام و گرفتن ربح معین و تضمین شده، مسیری را طی می‌کنند که هدف آن تأمین مصلحت و نیازهای واقعی مردم نیست، بلکه هدفش آن است که عواملی را به وجود آورد که بالاترین رقم سود را دارا شود، اگر چه بسیاری از انسانها را محروم ساخته و زندگی آنها را به تباهی و فساد کشاند و اضطراب و ناامنی و ترس و یأس را در زندگی بشری فراهم سازد.

الف - رکن قانونی

در این قسمت ابتدا به تعریف جرم ربا و مستندات فقهی آن پرداخته و سپس مواد قانونی مورد اشاره قرار خواهند گرفت:

۱- تعریف ربا و مستندات فقهی آن

ربا یا «ربوا» در زبان عربی مشتق از «ربو ربوا» به معنای زیاد شدن است و اگر «ربوا» را بدون «واو» تلفظ نمانیم، الف آن مقلوب از «واو» است و مشتقات آن ربه به معنای زائده و زمین بلند است و ربه نادختری و ریب ناپسری است که زائد برزن و سربار شوهر دوباره است و بطور خلاصه ربا در لغت به معنای چیز زیاد شده بر چیز دیگر است.^(۲)

ربائی که در دوران عرب جاهلیت، متداول و معروف بوده به دو شکل اصلی تقسیم

سوره بقره، آیه ۱۵۸ و ۱۵۹ سوره نساء آیه ۳۸ سوره روم می‌باشد.^(۶)

در سوره بقره خداوند متعال در آیات ۲۷۴ الی ۲۸۲ می‌فرماید: «الَّذِينَ يُتَّفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِالْبَيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ. الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا أَلَّا يَقْمُونَ إِلَّا كَمَا يَقْمُونَ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَنِّ ذَلِكَ بَأْتُهُمْ قَالُوا إِنَّمَا اتَّبَعْنَا مِثْلَ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ. يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُزِيلُ الصَّدَقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ. إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَتَمُوا الصَّلَاةَ وَأَتُوا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذُرُوا مَتَابِقِي مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ. فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِن تَبَيَّنْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلَمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ. وَإِن كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَى مَيْسَرَةٍ وَأَن تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ. وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَسْتُمْ بِدِينَ إِلَى أَخِي مَسْمِي فَآكْتُبُوهُ...» یعنی: «کسانی که مال خود را انفاق کنند در شب و روز نهان و آشکار، آنان را پادش نیکو نزد پروردگارش خواهد بود و هرگز از حادثه آینده بیمناک و از امور گذشته اندوهگین نخواهد گشت. آن کسانی که رباخوارند، برنخیزند جز بمانند آن که به وسوسه و فریب شیطان مخیط و دیوانه شده و آنان بدین سبب در این عمل زشت (رباخوردن) افتند که گویند هیچ فرقی میان معامله تجارت و ربا نیست و حال آن که خداوند تجارت را حلال کرده و ربا را حرام. هر کس پس از آن که پند و اندرز کتاب خدا به او رسید از این عمل (رباخوردن) دست کشد، خدا از گذشته او درگذرد و عاقبت کار او با خدای مهربان باشد. کسانی که از این کار دست نکشند، آنها اهل جهنم هستند و در آن جاوید معذب خواهند بود. خداوند سود ربا را نابود گرداند و

معارض مصالح فرد و جامعه است.

۲- مواد قانونی

در حرمت ربا تردیدی نیست و گرچه این حرمت کاملاً بدیهی است معهداً قانونگذار در موارد مختلف به صورت مؤکد بر این امر اشاره نموده است.

طبق اصول کلی حقوق هرگاه داین طلب خود را مطالبه کرد و مدیون استنکاف نمود و علیرغم تعهد خویش، در موعد معین دین خود را ادا نکرد، بایستی نه تنها به داین خسارت بپردازد، بلکه شایسته است برای تخلف از این وظیفه حتی جریمه‌ای نیز به بیت‌المال بدهد. بر این مبنا بود که در فصل سوم از باب دهم آئین دادرسی مدنی، مواد ۷۱۹ به بعد در مورد خسارت تأخیر تأدیه مقرراتی تدوین گردید: "در دعاوی که موضوع آن وجه نقد است اعم از این که راجع به معاملات با حق استرداد یا سایر معاملات استقراض یا غیر معاملات استقراضی باشد خسارت تأخیر تأدیه معادل صدی دوازده (۱۲٪) محکوم به، در سال است و اگر علاوه بر این مبلغ، قراردادی به عنوان وجه الزام یا مال‌الصلح یا مال‌الاجاره و هر عنوان دیگری شده باشد در همین مورد بیش از صدی دوازده در سال نسبت به مدت تأخیر حکم داده نخواهد شد. لیکن اگر مقدار خسارت کمتر از صدی دوازده معین شده باشد به همان مبلغ که قرار داده شده است، حکم داده می‌شود.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در اصل چهل و نهم به صراحت در مورد ربا مقرر می‌دارد: «دولت موظف است ثروتهای ناشی از ربا، غصب، رشوه، اختلاس، سرقت، قمار، سود، استفاده از موقوفات، سوء استفاده از مقاطعه کاریهای و معاملات دولتی، فروش زمینهای موات و مباحات اصلی، دایر کردن اماکن فساد و سایر موارد غیر مشروع را گرفته و

بیت‌الله الحرام، زنا نماید» و باز از پیغمبر (ص) است که فرمودند: «هر که ربا بخورد خداوند اندرون او را به قدری که رباخورده از آتش جهنم پر می‌کند و اگر از آن مالی را کسب کند خداوند هیچ عملی را از او قبول نمی‌کند و مادامی که یک قیراط ربا نزد او هست، دائماً در لعنت خداوند و ملائکه قرار دارد» (۹)

در مورد حرمت ربا به اجماع محصل و ضرس قاطع می‌توان گفت که حرمت آن متفق علیه شیعه و سنی و مورد توافق کلیه فرق مسلمان و غیر مسلمان است. (۱۰)

حرمت ربا علاوه بر ادله یادشده بر مبنای عقل و خرد نیز استوار است چراکه:

اولاً - نظام ربانی، نه فقط از جهت اخلاق و فکر و ایمان و مسیر زندگی انسانها، بلکه از جهت حیات اقتصادی مردم نیز بلائی بزرگ برای جامعه بشری است و باعث می‌شود فردی به صورت انگل اجتماع در گوشه‌ای نشسته و از محل مرابحه، آخرین قطره خون افراد بیچاره را مکیده و آن را حیف و میل نماید و بینوایان را به روزگار سیاه بکشاند.

ثانیاً - معامله ربوی بدون تردید، علاوه بر آن که حقوق و تعهدات فیما بین افراد را با ترویج روح حرص و خودبینی و نیرنگ‌سازی از میان می‌برد، اخلاق و احساس و عاطفه فرد مسلمان را در مقابل برادر دینی او به کلی فاسد می‌سازد.

ثالثاً - نتیجه رباخواری، اخذ مالی بدون عوض به زیاده به عنوان معامله ربوی است و اخذ مال از شخص یا اشخاص قدرت مالی و بنیه اقتصادی آنها را تباه ساخته و این معنی

صدقات را افزونی بخشد. خدا دوست ندارد مردم سخت بی ایمان کفر پیشه را (که رباخوار و حریص و بخیلند). همانا آنها که اهل ایمان و نیکوکارند و نماز بپا دارند و زکوت بدهند، آنها را نزد پروردگار پاداش نیکو خواهد بود. هرگز ترس از آینده و اندوه از گذشته نخواهند داشت. ای کسانی که ایمان آورده‌اید از خدا بترسید و زیادی ربا مگیرید اگر به راستی اهل ایمانید. پس اگر ترک ربا نکردید، آگاه باشید که به جنگ خدا و رسول او برخاسته‌اید و اگر از این کار پشیمان گشتید اصل مال شما برای شماست، به کسی ستمی نکرده‌اید و ستمی نکشیده‌اید. اگر از کسی که طلبکار هستید، تنگدست شود به او مهلت دهید تا توانگر گردد و اگر در هنگام تنگدستی به رسم صدقه بخشید که عوض در آخرت یابید برای شما بهتر است اگر به مصلحت خود دانا باشید. بترسید از آن روزی که در آن (روز) که بازگشت به سوی خدا نماید. پس هر کس کاملاً پاداش عمل خویش بیابد و به هیچکس ستمی نکنند. ای اهل ایمان چون قرض و نسیه معامله کنید تا زمانی معین را بنویسد» (۷)

صدقه در اسلام گذشتن از مال است بدون انتظار عوض، اما رباخوار در برابر وامی که می‌دهد عوض می‌خواهد و اضافه مطالبه می‌کند. به همین مناسبت سیاق آیات فوق‌الذکر، بحث ربا را بلافاصله پس از بحث صدقه پیش کشیده است. این دو سیستم یعنی سیستم اسلامی و سیستم ربوی اصلاً متضاد یا یکدیگرند. این دو نظام که برای زندگی و هدفهای آن در نظر گرفته شده به تمام معنی متناقض با یکدیگرند و به همین جهت آیات قرآن شدیداً بس هراس انگیز و عبرت آور حمله و تهدید می‌کند. (۸)

علاوه بر این در اخبار و احادیث متعددی بر حرمت ربا از پیامبر اسلام (ص) و ائمه اطهار (ع) وارد شده که از جمله اخبار، خبر صحیح مروی از حضرت صادق (ع) است که فرمود: «یک درهم ربا نزد خدا شدیدتر از هفتاد زنا است که تمام آن با محرم باشد» و از پیغمبر اسلام (ص) است که در وصیتش به حضرت علی (ع) فرموده: «ای علی! ربا هفتاد جزء است، آسان‌ترین آن این است که مردی با مادرش در

به صاحب حق رد کند و در صورت معلوم بودن او به بیت‌العمال بدهد. این حکم باید با رسیدگی و تحقیق و ثبوت شرعی به وسیله دولت اجراء شود.

به منظور روشن شدن مفهوم واژه «ربا» قانونگذار در قانون نحوه اجرای اصل چهل و نهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۶۳/۵/۱۷ در مقام تعریف برآمده و در ماده یک مقرر می‌دارد: (۱۱)

۱- ربا بر دو نوع است:

الف - ربای قرضی و آن بهره‌ای است که طبق شرط یا بنا بر روال، مقتضای از مقروض دریافت نماید،

ب - ربای معاملی و آن زیاده‌ای است که یکی از طرفین معامله زائد بر عوض یا معوض از طرف دیگر دریافت کند به شرطی که عوضین مکیل یا موزون، و عرفاً یا شرعاً از جنس واحد باشند.

رسیدگی و ثبوت شرعی دعوی مربوط به ربا طبق دستورالعمل اجرایی قانون نحوه اجرای اصل ۴۹ قانون اساسی مصوب ۱۳۶۴/۶/۴ شورای عالی قضائی به دادگاههای انقلاب اسلامی محول گردید. (۱۲)

متعاقب این امر شورای نگهبان در پاسخ سوال شورای عالی قضائی اعلام می‌دارد: «مطالبه مازاد بر بدهی بدهکار به عنوان خسارت تأخیر تأدیه چنانچه حضرت امام راحل (ره) نیز صریحاً به این عبارت (آنچه به حساب دیر کرد تأدیه بدهی گرفته می‌شود ربا و حرام است) اعلام نموده‌اند، جایز نیست و احکام صادره بر این مبنا شرعی نمی‌باشد. بنابراین مواد ۷۱۹ تا ۷۳۳ قانون آئین دادرسی مدنی و سایر موادی که بطور متفرق احتمالاً در قوانین در این رابطه موجود باشد، خلاف شرع انور است و قابل اجراء نیست» (۱۳)

یکی از مفسرین برجسته حقوق در رابطه با نظر شورای نگهبان می‌نویسد که: «متأسفانه این استنباط شورای نگهبان موجب گردیده است که بسیاری از بدهکاران از انجام تعهد خود در موعد مقرر استنکاف کرده و داین مجبور می‌شود برای احقاق حق خود به دادگستری متوسل شود و بعد از مدت‌های مدید دوندگی به همان اصل پول برسد و تنزل ارزش پول بر او تحمیل گردد. بدین نحو شورای نگهبان به

تخلف از تعهد و متخلفین از وظیفه اخلاقی و شرعی و قانونی جایزه پرداخته است.» (۱۴)

به هر تقدیر در امور کیفری جرم ربا بطور مشخص در قانون مجازات اسلامی پیش‌بینی نشده بود و غالباً از طریق قیاس مرتکبین رباخوار را قابل تعقیب و مجازات می‌دانستند به نحوی که اداره حقوقی قوه قضائیه در پاسخ این سؤال که: «آیا رباخواری جرم و قابل تعقیب و مجازات است؟ پاسخ می‌دهد که: با لحاظ قسمت اخیر ذیل ماده ۲ قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء و اختلاس و کلاهبرداری، با عبارت یا بطور کلی مالی یا وجهی تحصیل‌کننده که طریق تحصیل آن فاقد مشروعیت قانونی بوده است... رباخواری جرم است و دادگاه می‌تواند رباخوار را به مجازات مذکور در این ماده محکوم نماید.» (۱۵)

از آنجائی که حکم قیاس در حقوق جزای اسلام پسندیده نیست لذا قانونگذار در سال ۱۳۷۵ در صدد رفع این خلاء قانونی برآمده و در ماده ۵۹۲ قانون مجازات اسلامی مقرر می‌دارد: «هر نوع توافق بین دو یا چند نفر تحت هر قراردادی از قبیل بیع، قرض، صلح، و امثال آن جنسی را با شرط اضافه با همان جنس مکیل و موزون معامله نماید و یا زائد بر مبلغ پرداختی، دریافت نماید، ربا محسوب و جرم شناخته می‌شود. مرتکبین اعم از ربا دهنده، ربا گیرنده و واسطه بین آنها علاوه بر رد اضافه به صاحب مال به شش ماه تا سه سال حبس و تا ۷۴ ضربه شلاق و نیز معادل مال مورد ربا به عنوان جزای نقدی محکوم می‌گردند.»

ب - رکن مادی

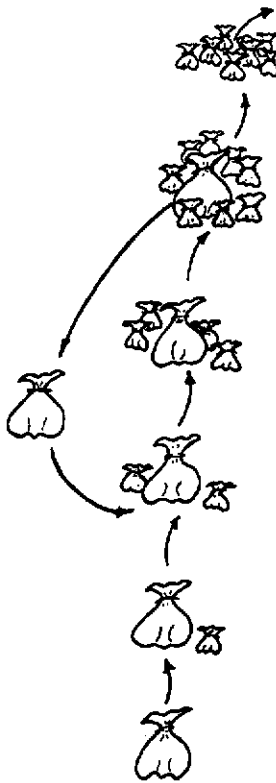
با نگرش به مقررات ماده ۵۹۵ قانون مجازات اسلامی رکن مادی جرم ربا از عناصر زیر تشکیل می‌گردد:

۱ - مرتکب جرم

قاعداً ربا بین دو یا چند نفر از اشخاص حقیقی صورت می‌گیرد و هر کجا که ربا گیرنده وجود داشته باشد، مسلماً ربا دهنده نیز وجود دارد و به همین جهت قانونگذار علاوه بر ربا دهنده، ربا گیرنده را نیز مشمول عنوان جرم ربا شناخته است. به علاوه واسطه عمل ربا دهنده و ربا گیرنده نیز مشمول حکم این قانون قرار گرفته است.

حال این سؤال مطرح می‌شود که اگر

اشخاص حقوقی مبادرت به اخذ ربا کنند یا اقدام به دادن ربا نمایند، می‌توان آنها را تحت تعقیب و مجازات قرار داد یا خیر؟ شهید متفکر حضرت آیت... مطهری در این زمینه معتقد

است: «... برخی از فقها معتقدند که در مالکیت هیچ فرقی میان شخصیت حقیقی و شخصیت حقوقی نیست و شخصیت حقوقی هم می‌خواهد دولت باشد یا غیر دولت، اعم از این که دولت ظالم باشد یا ظالم نباشد، یعنی دولت ظالم مثل فرد ظالم است که کار نامشروعش باطل است و کار مشروعش درست است. یعنی ظالم بودن سبب نمی‌شود که کار مشروعش هم نامشروع باشد. بعضی دیگر فتوایشان این است که ما شخصیت حقوقی نمی‌شناسیم و فقط شخصیت حقیقی درست است.» (۱۶)

در این زمینه قانون مجازات اسلامی در باب ربا، مسأله را به سکوت برگزارد کرده ولی می‌توان استنباط نمود که اگر دو شخصیت حقوقی و یا یک شخصیت حقوقی از یک شخصیت حقیقی و یا بالعکس مبادرت به اخذ زیاده از آنچه پرداخت کرده، بنماید، مقررات ماده ۵۹۵ قانون مجازات اسلامی نسبت به آنان جاری است. مگنهی تنها استثنائی که در این مورد وجود دارد، مسأله عملیات بانکی است اکثر فقهای عظام این عملیات را ربا نمی‌دانند.

در رابطه با توجیحات استدلال می‌شود که:

اولاً - بانک مؤسسه‌ای است که شخصیت حقوقی دارد و نه حقیقی و در واقع این دولت است که فعالیت می‌کند و سود و زیان او متوجه صندوق دولت می‌شود و در نتیجه وجوه ناچیزی!! که در ازاء خدمات، زائد بر مبلغ وامهای پرداختی به اشخاص، اخذ می‌کند قهراً وارد صندوق دولت می‌شود و پرداخت کنندگان قلباً رضایت دارند و می‌توانند آنها را به حساب مالیات منظور دارند و پرداخت مالیات ضروری است؛^(۱۷)

ثانیاً - جای شک نیست که بانک از لحاظ عملیات بانکی از ضروریات زندگی پیشرفته است و در ازاء زحمات قابل توجه که مستلزم حسن اراده و تحمل هزینه گزاف است، کارمزد اخذ نماید و بهره غیر از کارمزد است و ظاهراً ربا اخذ نمی‌کند.^(۱۸)

ثالثاً - سپرده‌ای که شخص به بانک می‌دهد در واقع به بانک اجازه می‌دهد که در آن تصرف کرده و معاملات شرعی انجام دهد. بانک نیز با آن سپرده معاملاتی انجام داده و در آخر سال با بررسی سودی که حاصل کرده، مقداری از آن را به سپرده‌گذار پرداخت می‌نماید.

در وقت سپرده گذاشتن پول شرط مقدار معینی سود نمی‌شود، بلکه به اختیار بانک است که هر مبلغ و به هر نسبت که تشخیص داد، سود پرداخت نماید. ولی اگر بدون این که شرط کند خود بدهکار، زیاده‌تر از آنچه وام گرفته، پس بدهد اشکالی ندارد بلکه مستحب است که همین دستورالعمل بین بانک و سپرده‌گذار رعایت شده باشد. ولی برای جلوگیری از ابتلای به ربا و حرام می‌تواند در نیت خود شرط سود و فایده قرار ندهد و بنابراین گذارد که اگر بانک سود و فایده ندهد، خود را طلبکار نداند و مطالبه منفعت نکند.^(۱۹)

بدین ترتیب نتیجه گرفته می‌شود که عملیات بانکی ربا محسوب نمی‌شود. علاوه بر این به علت کثرت علاقه و وحدت رابطه بین پدر و فرزند و زن و شوهر ربا مصداق پیدا نمی‌کند.^(۲۰) همچنین است نسبت به کافر حربی و مشرک محارب که از او می‌توان ربا اخذ کرد ولی نمی‌توان به او ربا با تأدیه نمود. چون شئون هستی او به علت کفر و عناد وی با مسلمین نزد جامعه مسلمانان محترم نیست و از

این حیث اخذ ربا اشکال ندارد. بدین سبب قانونگذار معافیت از ربا را پیش‌بینی و در تبصره ۳ ماده ۵۹۵ قانون مجازای اسلامی مقرر می‌دارد: «هرگاه قرارداد مذکور بین پدر و فرزند یا زن و شوهر منعقد شود یا مسلمان از کافر ربا دریافت کند، مشمول مقررات این ماده نخواهد بود».

نکته قابل بحث این است که مقنن کلمه «کافر» را بدون تأکید بر این که «کافر حربی» باشد در تبصره ماده ۵۹۵ به کار برده و چنین برداشت می‌شود که اصولاً بهره گرفتن از کافر ذمی نیز ربا محسوب نمی‌شود در حالی که طبق نظر مشهور فقها: «بین مسلمان و کافر حربی ربا نیست به این معنی که گرفتن اضافی برای مسلمان جایز است ولی بین مسلمان و کافر ذمی ربا هست»^(۲۱)

پی‌نوشت:

- ۱- سید قطب، مقابله اسلام با سرمایه داری و تفسیر آیات ربا، ترجمه و اقتباس از دکتر محمد رادمثنی، انتشارات بنیاد علوم اسلامی، چاپ چهارم، سال ۱۳۶۰، ص ۱۲۱ SIMPLE
- ۲- دکتر شفانی (محسن)، ربا از نظر دینی و اجتماعی، انتشارات کتابخانه ملی، چاپ دوم، سال ۱۳۴۸، ص ۶
- ۳- سید قطب، مقابله اسلام با سرمایه داری، مأخذ ذکر شده، ص ۱۲۴
- ۴- سید قطب، مقابله اسلام با سرمایه داری، مأخذ ذکر شده، ص ۱۲۴
- ۵- حضرت امام راحل (ره) ۷ تحریر الوسیله، ترجمه علی اسلامی، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، جلد چهارم، ص ۴۲۳
- ۶- متفکر شهید استاد مطهری (مرتضی)، ربا بانکی - انتشارات صدرا چاپ اول، سال ۱۳۶۴، ص ۲۴۵
- ۷- قرآن شریف، ترجمه الهی قمشاهی (حاج شیخ مهدی) مؤسسه چاپ و انتشارات محمدحسن علمی، ص ۳۸
- ۸- سید قطب، مقابله اسلام با سرمایه‌داران، مأخذ، ص ۱۱۵
- ۹- مسائل الشیعه، جلد ۱۲، باب اول از ابواب ربا، ص ۴۲۲ تا ۴۲۷
- ۱۰- در تورات در سفر خروج فصل ۲۲، آیه ۲۵ و در سفر لاوی فصل ۲۵، آیه ۳۵ و در سفر مثنی فصل ۲۳، آیه ۱۹ صریحاً رباخواری منع شده است و اگر چه در اناجیل چهارگانه از متی و لوقا و مرقس و یوحنا آیات صریحی راجع به رباخواری ملاحظه نمی‌شود، این امر دلیل بر عدم وجود آن نیست و این

اصل مسلم است که همه زُسل و انبیاء عظام با اموری که ذاتاً زشت و پلید است، مخالفت نموده و آنها را حرام کرده‌اند. (به نقل از دکتر محسن شفانی ربا از نظر دینی و اجتماعی، مأخذ ذکر شده، ص ۱۰).

- ۱۱- کربیمی (حسین)، مجموعه قوانین و مقررات جزائی، انتشارات روزنامه رسمی کشور، چاپ دوم، سال ۱۳۷۴، ص ۱۰۴۴
- ۱۲- کربیمی (حسین)، مجموعه قوانین و مقررات جزائی، مأخذ بالا، ص ۱۰۵۰
- ۱۳- کربیمی (حسین)، مجموعه قوانین و مقررات جزائی، مأخذ بالا، ص ۱۶۸
- ۱۴- دکتر تاینده (نورعلی)، خسارت تأخیر تأدیه، ربا، مقالات حقوقی در جرایم و مطبوعات، کساری از واحد بررسی مطبوعات روابط عمومی وزارت دادگستری، سال ۱۳۷۴، ص ۵۶
- ۱۵- نظریه شماره ۷/۷۱۱۳ مورخ ۱۳۷۲/۱۲/۱۲، اداره حقوق قوه قضائیه در زمینه مسائل کیفری، انتشارات روزنامه رسمی کشور ۷ جلد دوم، سال ۱۳۷۵، ردیف ۱۵۸۹، ص ۵۳۰
- ۱۶- دکتر مطهری (مرتضی)، ربا، بانک، بیمه، انتشارات صدرا، چاپ اول، سال ۱۳۶۴، ص ۱۳۹
- ۱۷- دکتر شفانی (محسن)، ربا از نظر دینی و اجتماعی، مأخذ ذکر شده، ص ۸۵
- ۱۸- شهید دکتر بهشتی (سیدمحمد)، ربا در اسلام، چاپ و نشر دفتر فرهنگ اسلامی، چاپ سوم، سال ۱۳۷۴، ص ۱۰۰
- ۱۹- رساله توضیح المسائل (رساله تطبیقی)، نظرات آیات عظام خونی، امام خمینی (ره)، منتظری، اراکی و گلپایگانی، نشر بلاغت، چاپ دوم، سال ۱۳۷۲، ص ۸۵۵
- ۲۰- «این مسأله توجیه خیلی روشنی دارد و آن این که حرمت ربا به تعبیر امروز برای این است که فاصله طبقاتی ایجاد نشود و منشاء اجحاف به دیگری نشود. دو نفر بیگانه حتی دو برادر که حساب زندگی آنها از یکدیگر جدا است اگر از یکدیگر ربا بگیرند، منجر به بدبختی یکی و خوشبختی دیگری می‌شود. ولی با توجه به این که میان پدر و پسر یک رابطه عاطفی بسیار قوی وجود دارد مخصوصاً از طرف پدر نسبت به پسر - و خصوصاً این که معمولاً پدر زودتر از پسر می‌میرد و ثروت او میان فرزندان تقسیم می‌شود، در واقع ربانی که پسر به پدر می‌دهد مثل این است که از یک جیب در می‌آورد و به جیب دیگر می‌گذارد. همین طور است در مورد زوج و زوجه‌ای که واقعاً زندگی مشترک دارند و آنچه که دارند برای یکدیگر خرج می‌کنند. ربا گرفتن اینها نیز از یک جیب به جیب دیگر رفتن است» (شهید دکتر مطهری (مرتضی)، ربا، بانک، بیمه، انتشارات صدرا، مأخذ ذکر شده، ص ۱۲۰).
- ۲۱- حضرت امام راحل (ره)، تحریر الوسیله، مأخذ ذکر شده، ص ۴۲۷ و کتاب شرایع الاسلام، تألیف محقق حلی، ترجمه ابرالقاسم ابن احمدبزدی و به کوشش محمد تقی دانش پژوه، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول، سال ۱۳۷۲، ص ۱۸۲